

WILLEM VAN MOERBEKE SPION VAN HET VATICaan

GESPREK MET DR. COULSON

(Amerikaanse universiteit Athene)

Wij waren enige jaren geleden op reis in de Peloponnesos (Griekenland) toen wij in de streek van Corinthe op het spoor kwamen van ene Willem van Moerbeke. Ten tijde van de kruistochten zou deze geestelijke uit het Belgische Brabant, zoals onze bron toen vermeldde, biechtvader zijn geweest voor de kruisvaarders, vertaler van Griekse auteurs als Aristoteles en bouwer van een klooster met kerk in Merbakas.

Reden genoeg dus om dit item wat verder uit de diepen. In de zomer van 1997 gingen wij terug naar de noordkust van de Peloponnesos om in het spoor van Willem van Moerbeke rond te trekken.

Zo legden wij contacten met diverse Griekse historische instellingen en kwamen tenslotte terecht bij de American School for Classical Studies in Athene. In Nafplion hadden wij een ontmoeting met Dr. Mary Lee Coulson, de specialiste inzake Willem van Moerbeke en zijn kerk in Agia Triada.

Dr. Coulson (midden) met de auteurs van dit artikel bij de kerk van Willem van Moerbeke in Agia Triada.

Zij maakt thans een scriptie over deze kerk voor een Londense universiteit, waarbij zij de stelling verdedigt dat:

1. deze kerk in de 13e eeuw is gebouwd en niet in de 11e of 12e eeuw zoals de Byzantijns-orthodoxe geschiedenis in Griekenland laat geloven.
2. deze kerk van Roomse en Latijnse oorsprong is en niet van Grieks-orthodoxe roots.

WIE WAS WILLEM VAN MOERBEKE ?

Willem van Moerbeke werd in 1215 geboren te Moerbeke (thans Geraardsbergen op de grens Oost-Vlaanderen - Brabant), vandaar meestal de toevoeging "Brabantius" bij zijn naam. Als dominicaan trad hij binnen in het klooster van Leuven. Hij studeerde in Parijs en in Keulen, waar hij op de banken zat samen met Thomas van Cantimpré om er les te krijgen van Albertus Magnus.

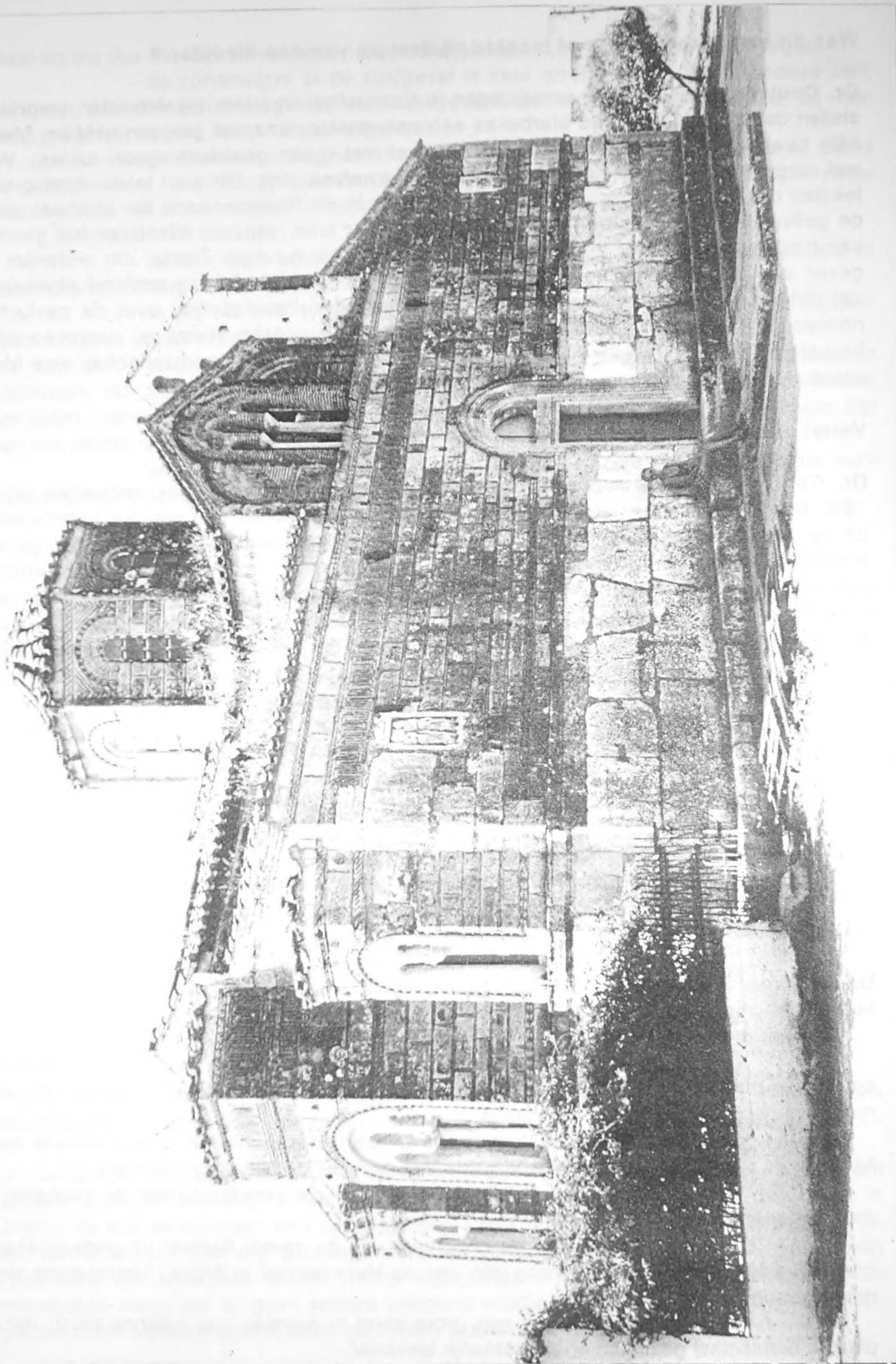
Willem werd aanvankelijk als missionaris naar Griekenland gestuurd. Hij was ondermeer in Thebe, Corinthe en Merbakas. Hij maakte van zijn kennis van het Grieks gebruik om teksten van Griekse wijsgeren te vertalen in het latijn. Ca 1261 was hij verbonden aan het hof van Paus Urbanus IV. Later fungeerde hij als kapelaan en penitencier aan het hof van Paus Clemens IV en Gregorius X in Viterbo (Italië). Hij nam als specialist in Griekse zaken deel aan het concilie van Lyon in 1274. Drie jaar later werd hij te Viterbo tot aartsbisschop van Corinthe gewijd. Hij overleed in 1286.

Op ongeveer 60 km zuidwaarts van Corinthe bevindt zich het dorpje Agia Triada, vroeger Merbakas genoemd. Hier staat nog een kerk, die door Willem van Moerbeke werd opgericht. Waarschijnlijk kreeg het dorp, dat voorheen Buzi heette, de naam Merbakas (een verbastering van Moerbeke) als aandenken aan zijn geboorteplaats.

Willem van Moerbeke stond tijdens zijn leven in hoog aanzien bij de geleerden. Zijn vertalingen uit het Grieks geven zo getrouw mogelijk de tekst weer: het zijn geen literaire vertalingen. Hij had daarmee geen ander doel voor ogen dan de westerse cultuur in contact te brengen met zijn Griekse gedachtengoed. Aan hem is het ondermeer te danken dat Thomas van Aquino in zijn Commentaren Aristoteles kritisch-nauwkeurig heeft kunnen begrijpen. Naast zijn vertalingen van o.a. Simplicius, Aristoteles, Proklos, Themestus en Galenus, kent men tevens minstens één oorspronkelijk werk: "Tractatus de arte et scientia geomantiae" (over de kunst en wetenschap van toekomstvoorspellingen uit de aarde).

Door wie en voor wie werd deze kerk in Merbakas gebouwd ?

Dr. Coulson: De bouwheer van deze kerk was de toenmalige aartsbisschop van Corinthe, namelijk Willem van Moerbeke. Volgens aanwijzingen in mijn bezit zou deze kerk gebouwd zijn voor Italiaanse immigranten in de Argolis. Griekenland was vanaf 1204 overspoeld en bezet door Franse en Italiaanse leenmannen van de keizer van Constantinopel, die zelf van Latijnse afkomst was. Deze Italiaanse arbeiders zouden met massa's uit Italië gedeporteerd zijn om hier in de streek van Argos te werken in de omvangrijke zijde-industrie, die hier in de 13e eeuw floreerde. Anderzijds wijzen de gebruikte kleurstoffen in sommige muurschilderingen in de kerk erop dat zeer dure grondstoffen werden gebruikt om een bepaalde schakering van blauw (cyaan) te bekomen: dit wijst op "sponsoring" van hogerhand of toch van zeer kapitaalcrachtige lieden, eventueel zelfs een vooruitziende bisschop, die zijn begraafplaats wou veilig stellen met het oog op een bedevaartsoord.

Agia Triada - Kerk van Willem van Moerbeke, oost- en noordgevel.

98/161/11

Was dit een parochiekerk of maakte zij deel uit van een klooster ?

Dr. Coulson: Verschillende verwijzingen in toenmalige en latere teksten laten veronderstellen dat rond de kerk van Merbakas een nonnenklooster moet gestaan hebben. Materiële bewijzen of overblijfselen zijn er evenwel niet (geen gewelven, geen ruïnes). Wat wel mogelijk was, is dat het hier om houten gewelven ging. Dit gaat in de richting van teksten die het hebben over een nonnenklooster in de Peloponnesos dat blijkbaar diende geëvacueerd wegens een dreigend gevaar. Zeer snel, vandaar misschien het gebruik van hout, werd het klooster opgetrokken in Merbakas, nu Agia Triada, om onderdak te geven aan de gevluchte nonnen. Stond de kerk er toen al of is zij achteraf afgewerkt, dat hebben wij nog niet kunnen uitmaken. Wat tegen deze stelling over de gevluchte nonnen pleit, is dat de streek van Merbakas een vrij vlakke streek is, omgeven door heuvels en bergen. Inzake veiligheid en bescherming voor een gemeenschap was Merbakas dus niet zo optimaal.

Vertel ons over de crypte, die u ontdekte onder het hoofdaltaar.

Dr. Coulson: Bij een diepgaand onderzoek van de marmeren vloer, ontdekten wij in 1996 een crypte onder het altaar. Hierin lagen de beenderen van een lijk vermoedelijk uit de 13e - 14e eeuw. Ik wil nog steeds niet aannemen dat het hier zou gaan om de stoffelijke resten van Willem van Moerbeke. Waarom niet? Zeker in die tijd zou niemand van de clerus zich in het hoofd halen om zich te laten begraven onder het hoofdaltaar van een kerk. Dat was enkel voorbehouden aan pausen, koningen en keizers. Ik beweer nu ook niet dat hier een paus zou begraven liggen. Ik denk eerder aan een ongelukkige dood van een toenmalige inbreker of dief, die hier in de crypte gesukkeld is en er niet meer uit kon.

Bovendien moet men zich realiseren dat de huidige kerkoverheid nooit zou toelaten dat onder het altaar van een Grieks-orthodoxe kerk een Rooms-katholieke hoogwaardigheidsbekleder begraven ligt. Men mag niet vergeten dat de Grieken hier toen leefden onder een werkelijke bezetting door de Italianen en de Fransen, als nasleep van de Kruistochten. Nemen we even aan dat Willem van Moerbeke hier echt begraven is geweest: vanaf het vertrek van de Italianen uit deze streek zullen de Grieks-orthodoxe priesters wel vlug de kist met het lijk doen verdwijnen hebben.

Welke elementen wijzen erop dat dit een Roomse of Latijnse kerk is ?

Dr. Coulson: Tal van bijzonderheden in de buitengevel zowel als in het interieur van de kerk wijzen in deze richting.

Buitengevel:

- aan de zuiddeur zijn er beginpunten van en steunpunten voor ogieven en bogen; men heeft hier de aanzet tot een Romeinse tempel willen imiteren: dit element van nabootsing is typisch Italiaans.

- in de zuid- en oostgevel zijn er halfronde openingen waarin telkens een halve pot is verwerkt met verschillend gekleurde faïence; dit is typisch Italiaans.

- in de oostgevel: christelijke motieven die verwijzen naar de eucharistie met broden en vissen, enz.

- de bouwwijze zelf: de onderkant van de gevels bestaat uit grote blokken marmer, die heel duidelijk afkomstig zijn van de Hera-tempel in Argos; hierbovenop ziet men gewoon westers metselwerk.

- in de westgevel zit een grote plaat in marmer met Latijnse tekst; deze plaat is horizontaal geplaatst en gemakkelijk leesbaar.

- in tegenstelling tot een verticaal geplaatste marmeren steen met Griekse

tekst en die dus moeilijk leesbaar is (tekst verwijst naar twee beeldhouwers in Argos).

- de zonnewijzer in de zuidgevel is zeer on-Byzantijns: de orthodoxe kerk zal geen afbeeldingen weergeven van aardse beslommingen zoals de tijd; bij hen werd enkel het hogere en het ideale afgebeeld.

- de beweerde begindatum van deze kerk in de 11e of 12e eeuw stemt niet overeen met de bouwstijl van die periode. Daarom wil ik deze kerk in de 13e eeuw situeren. Voor de Griekse historici zal dit een ware revolutie teweegbrengen.

Interieur van de kerk:

- in een muurschildering vinden wij een biddende priester afgebeeld in open "orans-houding": komt enkel voor bij Roomskatholieken.

- in het plafond is er een rechtopstaande Christusfiguur terwijl de Byzantijnen Christus vooral zittend afbeelden.

- in verschillende muurschilderingen aan het plafond zijn er toestanden en gebouwen, die zeer bedreigend overkomen; in de Roomse godsdienst was dit thema van lijden overwegend, terwijl in de Byzantijnse kerk alle afbeeldingen een weergave zijn van een ideale, zaligmakende toestand.

- er zijn engelen afgebeeld die de andere geportretteerden affectie aanbieden: dit is ondenkbaar in de orthodoxe godsdienst.

Waarom werd Willem van Moerbeke aartsbisschop van Corinthe ?

Dr. Coulson: Ik heb reeds aanwijzingen die mij zeggen dat Willem van Moerbeke naar Griekenland werd gezonden met een diplomatieke zending om te horen hoe de Byzantijnen evolueerden in Griekenland. Als specialist in Griekse zaken moest Willem van Moerbeke de titel van bisschop aannemen voor zijn opdracht. Zijn titel was dus eigenlijk maar een dekmantel, die hem toeliet informatie in te winnen over de orthodoxe kerk in Griekenland.

Was Willem van Moerbeke dan een spion voor het Vaticaan ?

Dr. Coulson: In die tijd zal men het zo toch niet genoemd hebben maar in feite komt zijn taakomschrijving bijzonder goed overeen met die van een actuele undercover agent, die als een mol infiltreert in zijn vooropgestelde doelgemeenschap. De Dominicanen, de orde van Willem, waren spijtig genoeg slechte archivariissen, in tegenstelling tot de Franciscanen, die alles te boek stelden. Ik hoop thans via de bibliothecaris van het archief van het Vaticaan, momenteel een Canadees, inzage te krijgen in het archief. Misschien kan ik aldus nog de inhoud vernemen van de boodschappen, die Willem van Moerbeke moest overbrengen naar het Vaticaan. Want hij werd blijkbaar ook ingezet om een verzoening tot stand te brengen tussen de Roomse kerk en de Byzantijnse.

Hoe komt het dat een hoogwaardigheidsbekleder van de Kerk, die Willem van Moerbeke toch was, vertalingen moest doen van het Grieks naar het Latijn ?

Dr. Coulson: Dit is een interessante vraag. Tot hertoe heb ik die vraag altijd anders om gesteld, zoals ik hierboven al zei: waarom moest een Roomse geleerde, specialist in Grieks, de titel aanvaarden van aartsbisschop van Corinthe ? Nu is het wel zo dat Willem van Moerbeke toch ook gevraagd werd om vertaalwerk te doen. Bij het concilie van Lyon werd van Moerbeke willens nillens ingeschakeld als vertaler Grieks-Latijn om de eenvoudige reden dat er geen andere vertalers voorhanden waren: de boot met de opgetrommelde vertalers was immers gezonken tussen Griekenland en Italië.

Waar is Willem van Moerbeke overleden ?

Dr. Coulson: Tot nu toe gaat men er van uit dat Willem van Moerbeke overleden is op 71-jarige leeftijd te Corinthe in 1286. Ook de belangrijkste bronnen over van Moerbeke, nl. Pattin en Verbeke, zijn die mening toegedaan. Wij kunnen van Moerbeke tamelijk goed volgen op zijn reizen door Griekenland. Bij de vertalingen, die hij maakte van Griekse filosofische teksten naar het Latijn, plaatste hij bijna telkens de datum en de plaats, waar hij ze voltooide. Eén van zijn laatste vertalingen is "In Parmenidem Platonis" in 1286 maar zonder plaatsaanduiding. Dit jaartal wordt alleszins aangenomen als het jaar van zijn overlijden vermits we zekerheid hebben over de aanstelling van zijn opvolger als aartsbisschop van Corinthe op 26 oktober 1286. Maar of Willem van Moerbeke in Corinthe gestorven is, begin ik meer en meer in twijfel te trekken. Volgens mij is hij op het einde van zijn leven teruggekeerd naar Viterbo in Italië en is daar overleden.

Zijn er plannen om de kerk van Merbakas als historisch monument te beschermen ?

Dr. Coulson: In Griekenland zijn alle oude gebouwen sowieso beschermd en mag er niets aan veranderd worden. Dat geldt ook wanneer men als eigenaar van een stuk grond op ruïnes zou stoten: dan mag je op die grond niet verder bouwen. De toekomst van de kerk van Merbakas wordt echter bedreigd door de plannen van de gemeente zelf. Het bestuur is namelijk van plan om binnen afzienbare tijd het kerkhof rond de kerk op te ruimen. In de plaats zou een grote parking komen met "faciliteiten". Deze zouden erin bestaan om een service-stop aan te bieden aan de toeristenbussen die van Nafplion naar de vermaarde archeologische site van Mycene (de leeuwenpoort) rijden. Agia Triada ligt ongeveer halfweg van dit traject. Er zouden stalletjes komen met souvenirs, ansichtkaarten en andere prularia, snackbars, drinkhuisjes, enz. Voor de kerk van Willem van Moerbeke zou dit wel een reële bedreiging kunnen vormen.

Na ons gesprek met Dr. Coulson in Nafplion zijn wij naar Agia Triada gereden voor een bezoek aan deze merkwaardige kerk. Dr. Coulson heeft ons rondgeleid zowel rond als in de kerk en zij heeft iedere steen en ieder hoekje met deskundige uitleg beschreven.

Bij ons bezoek aan dit dorp en deze streek zijn ons een paar frappante zaken opgevallen. Allereerst werden wij getroffen door de uitgebreide plantages van tabaksplanten, die hier enkel in deze streek van Griekenland voorkomen. Is dit toeval of is dit ook een verwijzing naar de gekende tabakscultuur, die wij voor een paar jaar nog kenden in de Denderstreek ? Anderzijds trok de benaming van een aanpalend dorpje onze aandacht, namelijk Dendra. Alhoewel dit "boom" betekent in het Grieks, klinkt hier toch het woord "Dender", de rivier die wij terugvinden in Geraardsbergen. Het is een mogelijkheid.

Wij namen met tegenzin afscheid van Dr. Coulson, die nog zoveel weet over Willem van Moerbeke, de grote taalgeleerde uit Geraardsbergen, maar niet zonder haar te laten kennismaken met de Geraardsbergse mattentaarten. Zij beloofde ons alleszins een exemplaar van haar thesis te zullen toesturen.

Herman Gies
Bernadette Van Liefferinge